**УДК 655.1(477)"1918"**

***Ольга Васьківська,***
*вчений секретар*
*Книжкової палати України*

***Анжела Шумілова,***
*завідувач Державного архіву друку*
*Книжкової палати України*

# *Відродження національного книговидання: 1918 рік*

*У статті здійснено історико-книгознавчий аналіз розвитку видавничої справи в Україні в 1918 році, визначено основні її тенденції та характерні риси в контексті політичних і соціальних процесів, що відбувалися у той період в країні, й на основі вивчених архівних матеріалів та опублікованих джерел представлено нові дані щодо кількісних показників випущених книжкових видань, а також організацій, які займалися видавничою справою і діяли на терені України у 1918 році.*

***Ключові слова:*** *книговидавнича справа, репертуар книжкових видань, видавництва та видавничі організації 1918 року.*

Друкована продукція завжди була найдосконалішим відтворенням своєї епохи. Залежно від етапу розвитку суспільства писане або друковане слово інтегрувало людську думку в домінуючих у конкретному часовому просторі галузях знань, напрямах суспільно корисної та державотворчої діяльності. Крім того, друковані видання відіграють роль одного з найбільших комунікативних засобів і виступають продуктом духовного і матеріального виробництва. Перші враження від книги часто фіксуються людиною на все життя. З них складається розуміння про книгу взагалі, на них виховується інтелект нації.

Історико-книгознавча діяльність видавничих організацій 1918 року — видавництв, видавничих, наукових, споживчих товариств, міністерств, вищих навчальних закладів, архівних комісій та товариств "Просвіта" — становить суттєву фактографічну базу україніки.

Державотворчі процеси 1918 року викликають значний науковий інтерес. Проголошення 22 січня 1918 року суверенітету України поставило питання про майбутню форму Української держави. Виникнення великої кількості українських видань було викликане практичними потребами суспільства.

Друковане слово як засіб комунікації дало змогу створити необхідні умови для формування громадської думки про те, що українська нація — нація державна. *Мета* пропонованої статті — на основі нагромадженого певного фактичного матеріалу заповнити існуючу історико-бібліографічну прогалину щодо випуску книжкових видань у 1918 році та видавничих організацій, що діяли у зазначений період, і ввести до наукового обігу результати дослідження.

Характеризуючи політичне життя України 1918 року, необхідно зазначити, що воно стало ще складнішим, ніж у попередньому. 1 березня більшовики залишили Київ, а вже 7 березня в місто повернулась УЦР (Українська Центральна Рада). Упродовж березня-квітня більшовицькі війська були витіснені з території України.

29 квітня П. Скоропадського проголосили гетьманом України. У ніч на 30 квітня його прихильники оволоділи державними установами і розпустили УЦР. Восени в умовах кризи гетьманського режиму в Україні активізувалися сили, які виступили за відновлення Української Народної Республіки (УНР). 13 грудня 1918 року П. Скоропадський зрікся влади, і 14 грудня військові частини Директорії вступили до Києва. УНР було офіційно відновлено. В умовах, мало сприятливих для розвитку культури, Українська Центральна Рада, Гетьманський уряд та Директорія спромоглися утворити державні інституції в галузі керівництва книжковою справою, виділяли значні кошти для налагодження праці українських видавництв, перед якими було поставлено завдання мобілізувати всі сили, щоб в умовах нестачі друкарської техніки випускати необхідну літературу і в потрібній кількості, адже ще ніколи не було такої великої потреби у книзі, як у період становлення Української держави.

Упродовж 1918 року великими накладами виходили книги українського та зарубіжного письменства, шкільні підручники, наукова, технічна, дитяча література, агітаційні брошури. Настав час, коли книга зробилась продуктом масового споживання. Але в умовах воєнного лихоліття ціни на видавничу продукцію значно зросли у порівнянні з довоєнними роками. Воно й зрозуміло: виробництво паперу дуже знизилось, особливо після розвалу Російської та Австро-Угорської імперій і відновлення Польщі та Литви, де було чимало паперових фабрик, а також заводів із виготовлення сирцю, потрібного для паперу. Тільки невелика його частина надходила в Україну з Білорусі та, головним чином, з Фінляндії. Негативно позначилась і спекуляція. Ринок книжкової продукції переживав скрутні часи.

Найпоширенішою формою видавничих організацій зазначеного періоду стали кооперативні видавничі товариства (ВТ) завдяки своїй структурній мобільності, ефективності й необтяжливості управління. Одним з найбільших серед них був "Час". Оприлюднені дані щодо його діяльності свідчили, що на березень 1918 року часівці встигли видати 1 781 500 пр. видань.

Крім видавництв, що вже діяли, засновувались нові, зокрема у Києві організувались такі ВТ: "Ґрунт", яке розпочало видання серії "Універсальної бібліотеки"; Всеукраїнський Кооперативний Видавничий Союз (1918—1921 роки, а в 1922—1930 роках відомий як "Книгоспілка"), мета якого — видавати книги з питань кооперації, сільського господарства, природознавства, історії та історії письменства; в Одесі — видавниче товариство "Селянська самоосвіта"; у Херсоні — "Українська книгарня", яке задекларувало прагнення випускати українські брошури і книжки. Плідно працювали створені раніше видавництва: "Криниця", "Дзвін", "Друкарь" та інші.

У 1918 році видавництва "Дзвін" та "Українська школа" злилися, і в серіях "Українська педагогічна бібліотека",

*© Васьківська О., Шумілова А., 2011*

"Для колективного та позашкільного читання" побачили світ окремі видання. Крім того, "Дзвін" випускав серії "Біографічна бібліотека" та "Універсальна бібліотека". Незважаючи на дефіцит паперу, обсяг підготовленої ним до друку продукції був досить значним, видавнича і поліграфічна база України просто не справлялась з таким масивом підготовлених рукописів, тому частина видань, зокрема підручників, вийшли друком в Австрії.

У серії "Універсальна бібліотека" видавництво "Ґрунт" випускало у світ книги класиків зарубіжної літератури, ще одне київське — "Книгозбірня" поставило собі за мету періодично (не менше двох разів на місяць) друкувати оригінальні й перекладні твори кращих письменників: подорожі, пригоди мандрівників, казки тощо, добираючи їх так, щоб читач зміг собі скласти цікаву за змістом невеличку, а згодом, може, й велику бібліотеку. Видавництво було зорієнтоване насамперед на потреби шкільної молоді й упродовж року надрукувало 15 назв книг.

Оновило свій репертуар і київське видавництво "Серп і молот", розпочавши випускати книги "Науково-популярної" серії, а також повні збірники творів українських і світових письменників, учених, публіцистів і філософів. Серед задумів й відкриття власної книгарні, в "якій будуть книжки на западно-європейських мовах" [1].

Прагнення українців, особливо селянства, вчитися рідною мовою відповідно викликало необхідність у підручниках. Видавнича галузь новоствореної держави наповнила книжковий ринок граматиками українською і російською мовами. Цінними на той час виданнями були граматки, які уклали Б. Грінченко, С. Черкасенко, Т. Лубенець, В. Сімович, М. Бальченко, С. Любич.

Виданню підручників приділялась велика увага. Проблеми, пов'язані з їхньою підготовкою та випуском, порушувалися в численних газетних публікаціях. Доречно зазначити, що кожна третя з тих, що стосувалась видавничої справи, присвячувалась саме цій проблемі. Найпоширенішими були матеріали про підготовку нових підручників, допоміжної літератури. Видавництва регулярно повідомляли про випуск шкільної літератури з арифметики, української мови, географії тощо. Саме її недостатність й гальмувала процес освіти, особливо серед селянства. Так вважали відповідно 23% і 20% опитаних [2], про що свідчать оприлюднені Г. Рудим дані.

У 1918 році видавничий відділ Міністерства народної освіти вперше оголосив конкурс на видання підручників для української школи, зокрема "Історії України", "Історії українського письменства", "Історії всесвітньої літератури", "Географії України", "Економічної географії України", за кращі праці визначалася премія: перша — 10 000 крб, друга — 5000 крб, третя — 2000 крб. Термін подачі рукописів був назначений до 1 січня 1919 року, а до того Міністерство народної освіти замовило видавничому товариству "Вернигора" видати: до 1 вересня — підручник С. Рудницького "Початкова географія для народніх шкіл" та до 15 вересня — його ж "Початкову географію для середніх шкіл", "Мапу вправ по історії та географії України"; С. Рудницького та І. Крип'якевича "Історичний атлас для середніх шкіл" (12 мап) — до 25 жовтня; до 1 листопада — С. Рудницького "Основи географії для середніх шкіл" (II—IV кл.) у трьох частинах: "Географія позаєвропейських країн" (ч. 1), "Географія Європи" (ч. 2); до 25 грудня — "Географія України" (ч. 3). Крім того, воно видало підручники Ф. Шіндлєра "Фізика для народних шкіл", І. Крип'якевича "Коротка історія України для народних шкіл" [3].

ВТ "Криниця" теж оголосило конкурс на п'ять кращих підручників з призначенням премій по 500 крб за кожен, крім того, одне з тодішніх провідних видавничих товариств — "Друкарь", уперше в Україні надрукувало "Загальну географію України" С. Русової. За даними Б. Комарова, видавниче товариство українського учительства "ВСЕУВИТО" до кінця 1918 року спромоглося віддрукувати і розіслати по школах України 175 тис. букварів, 25 тис. читанок для вищих початкових і середніх шкіл, 35 тис. задачників з алгебри, а також закінчувало друкувати 50 тис. Євангелій українською мовою, 25 тис. читанок для дорослих, 25 тис. підручників з природознавства, 25 тис. підручників з фізики [4].

Випускали підручники й ВТ "Шкільна освіта", "Дзвін", "Зерно" (Київ), видавництва "Сіяч" (Черкаси), "Каменяр" (Катеринослав), "Союз" (Харків), Педагогічне Бюро Полтавського Губерніяльного Земства; а російськомовні підручники — київські видавництва "Сотрудник", "И. И. Самоненко", "Общая польза" тощо.

Варто відзначити київське видавництво "Сотрудник", яке за 15 років свого існування надрукувало кількасот підручників для шкіл і вищих навчальних закладів, у 1918 році розпочало їхнє друкування українською мовою, відповідно до тогочасних потреб.

Частина видавництв були універсальними, зокрема ВТ "Час", у репертуарі якого була художня, наукова література, шкільні підручники, дитячі книжки, агітаційні брошури, аркушева продукція (листівки, портрети); видавництво "Праця" (Київ) друкувало наукові, науково-популярні, технічні книги, підручники, ноти; видавництво "Вернигора" (Київ), яке очолював П. Кашинський, крім підручників, випускало мапи, дитячі книжки, брошури, листівки тощо; одеське "Книгоиздательство и книжный магазин А. А. Ивасенко" — політичну, художню, технічну літератури.

Чимало видавництв мали тематичне спрямування, зокрема: "Сміх" (Київ), назва якого говорить про його видавничий репертуар, випускало гуморески, веселі оповідання, українські приказки тощо; "Наш театр" (Київ) — видання творів для театру, самодіяльних драматичних гуртків; "Нашим дітям" (Київ) — дитячу літературу; "Зброя" (Київ) та "Сила" (Київ) були зорієнтовані на військову тематику; "Історична белетристика" (Київ) надрукувало упродовж року 14 історичних повістей Олелька Островського; "Знаття, тосила" (помилково зазначають у деяких виданнях "Знання тосила") перед тим, як друкувати політичну літературу, пояснювало в одному зі своїх видань, що спонукало його до випуску книг цієї тематики: "У величезному рухові робітничих мас, за сучасної революції, український пролетаріат, показавши себе значною силою, йшов весь час під прапором українського соціалізму.

Але разом з тим з усією силою показалася в цьому рухові *низька свідомість* нашого робітництва, виявилася величезна потреба в *соціалістичній науці*, а такій соціалістичній літературі, за поміччю котрої охочі до науки, свідомі своїх клясових завданнів робітники мали би змогу пізнати основи наукового соціалізму та виробити міцні підвалини *соціалістичного світогляду.* З огляду на се видавництво "Знаття, тосила" приступає до видання "Соціал-демократичної бібліотеки" [5].

Харківське товариство сільського господарства, створюючи в 1918 році видавничий відділ, зазначало: "В последнее время особенно остро стала чувствоваться потребность в хорошей книге по сельскому хозяйству, общественной агрономии и сел. хоз. кооперации. Книжный рынок пуст, книг нет и издание их затруднено до крайности.

Ставя себе одной из задач распространение сельскохозяйственных знаний и возможное удовлетворение спроса на хорошую и нужную сейчас книгу, общество будет освещать следующую группу вопросов: сел. хоз. политику, экономику сел. хоз. и организацию хозяйства, технику сел. хоз. и опытное дело, кооперацию, сел. хоз. естествознание" [6].

Навесні зазначеного року за ініціативою професорів, літераторів, педагогів та інших громадських діячів було створене "Товарищество Печатного и Издательского Дела Авторов-Издателей "Голос" у Києві. Товариство поставило

перед собою завдання "постачання читачів книгою на висоту культурно-просвітницької громадянської справи". Рада Товариства "Голос" (голова — К. Воблий) зазначала, що вона бере на себе зобов'язання "приймати видання закінчених рукописів, перевидання друкованих праць, складання підручників на замовлення учбових закладів і громадських установ, розробку планів для складання окремих книг і цілих бібліотек — шкільних, домашніх, спеціальних і загальних, дає довідники спеціальної літератури за всіма галузями знань. "Голос" в першу чергу у загальному плані своєї діяльності поставив завдання задоволення потреб школи у книгах — особливо гострої в наші дні" [7].

Необхідно згадати наукові установи та освітні заклади, які внесли вагомий вклад у впровадження української мови в освіті та діловодстві, друкуючи підручники, загальноосвітні видання, сприяючи розвитку українського книгодрукування. Науковці брали участь в усіх напрямах освітніх реформ, але найбільше можливостей мали вчені, які займали державні посади, зокрема І. Стешенко, М. Василенко, І. Огієнко. Можна виділити два спрямування реформ: унормування рідної мови та її практичне впровадження.

За участі наукової інтелігенції у 1918 році складено понад 30 різноманітних словників, зокрема І. Перебендя "Російсько-український словник" (К.: Видавництво І. І. Самоненко, 1918), який містив 18 тис. слів і виразів з потрібними поясненнями для ділових, юридичних, літературних робіт; видавництво "Поступ" надрукувало "Словник чужих слів, що вживаються в українській мові", який склав З. Пиптенко; вийшов "Московсько-український словник для військових" В. Євтимовича та інші. Крім того, у країні приділялася велика увага виданню термінологічних словників з окремих галузей знань, видань з діловодства тощо.

Репертуар книжкових видань зазначеного періоду був цікавий і різноманітний, особливої уваги заслуговують книги соціального спрямування, зокрема видавництво "Помішник" за один тільки аналізований рік чотири рази друкувало брошуру І. Крока "Для Русскіх на Украине (наиболее легкий и скорый способ практического изучения украинского языка. Самоучитель)", яка витримала упродовж нетривалого часу три видання по 10 тис. пр. кожне.

Товариство "Центральна експедиція українського друку" започаткувало нове видання під назвою "Генеральний адресарь по справам українського друку", запрошуючи всі українські видавництва, книгарні, книгозбірні, друкарні, товариства "Просвіта", редакції всіх українських часописів, газетні кіоски та загалом усі підприємства і приватних осіб, зацікавлених у поширенні і розповсюдженні українського друкованого слова, надсилати свої адреси і справоздання для безоплатного вміщення у виданні.

ВТ "Час" мало намір укласти й видати повний "Словник українських письменників". Відновивши свою діяльність, у жовтні 1918 року київське ВТ "Сяйво" розпочало випуск творів тогочасних відомих поетів і письменників, зокрема П. Тичини, М. Семенка, М. Вороного та інших.

Цей рік позначився збільшенням літератури релігійного змісту. Її видавали катеринославське видавництво "Стежка", херсонське видавниче товариство "Українська Книгарня" (фото 1) та декілька інших видавництв.

У тому ж році Бібліотечно-архівний відділ Міністерства народної освіти, поновлюючи свою роботу після вимушеної тимчасової перерви, знову звернувся до українських видавництв і друкарень із закликом "надсилати до бібліотечно-архівного відділу (Бібіковський бульвар № 14, Мін-во освіти, бібл.-арх. відділ) всі нові видання: як книжки, так і дрібніші друки, для українських бібліотек. Відділ регіструє всі українські видання, складає їм бібліографічний показчик і на окремі книжки складає рецензії поки що для часописів, а потім для проектованого спеціяльного бібліографічного літопису".

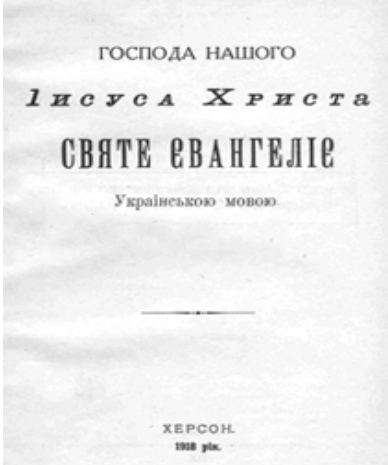
ГОСПОДА НАШОГО
Ісуса Христа
СВЯТЕ ЄВАНГЕЛІЄ
Українською мовою
ХЕРСОН.
1918 рік.

*Фото 1*

Упродовж 1918 року було відкрито нові книгарні, зокрема в Києві "Книга", а також у його передмісті на Деміївці. Крім того, великі видавництва мали свої книгарні, наприклад "Друкарь" та "Час" у Києві, катеринославське видавництво "Слово", товариство"Дзвін" у Харкові тощо.

Серед найбільших варто назвати книгарню "Киевская старина". Завідував нею С. Єфремов, а керував її роботою В. Степаненко. Популярністю користувалася книгарня Є. Череповського, яка до 1917 року мала назву "Малоросійська". Крім уже названих, у Києві працювали книгарні Леона Ідзіковського, "Прометей" та інші. Найбільше видавництв та книгарень було на вулиці Хрещатик, там знаходилися:

- видавництво "Жизнь" — Хрещатик, 38;
- книгарня Л. Ідзіковського — Хрещатик, 29;
- книгарня Н. Оглобліна — Хрещатик, 33;
- видавництво "Серп і молот" — Хрещатик, 25;
- книгарня ВТ "Час" — Хрещатик, 50.

Щоб ознайомити широке коло читачів зі своєю продукцією, видавництва випускали каталоги видань. У фонді Державного архіву друку Книжкової палати України зберігаються каталоги 1918 року "Издательства П. И. Бонадурер", у якому нараховується 475 назв художніх книг, зокрема Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, Л. Толстого, В. Шекспіра, Й. Ґете, Б. Пруса, Г. Ібсена, Е. Ожешко, можна було замовити книги ілюстрованої гоголівської, пушкінської, лермонтовської бібліотеки, чи "багатоучбових".

Каталог своїх видань на 1 травня 1918 року випустило видавництво "Сотрудник" під назвою "Издательство учебников "Сотрудник" и Пироговскаго товарищества", де нараховувалось 248 назв підручників з різних галузей знань, і згодом вийшов "Каталог учебников издательства "Сотрудник" (липень 1918 року).

Крім каталогів названих видавництв (Видавництва П. И. Бонадурер та "Сотрудник"), зберігся у фонді Державного архіву друку "Краткий каталог собственных изданий и книг, имеющихся на складе в больших количествах" № 4. 15 сентября 1918 г. одесского Книгоиздательства и книжного магазина А. А. Ивасенко, торгующего под фирмой "Одесскія Новости".

Але за несприятливих політичних і соціальних умов 1918 рік став останнім для низки українських видавництв, у тому числі для одного з найстаріших — "Вік", яке було засноване у 1895 році за участю О. Лотоцького, С. Єфремова, В. Доманицького. Воно випустило 140 назв книг, особливо цінними є видання творів української класичної літератури. Припинили свою роботу й одеське "Воля й доля", "Видавництво імені Б. Грінченка" (Київ), яким керувала Марія Грінченко, та деякі інші.

Незважаючи на важкі умови військового часу, на брак організованого для цієї мети фінансового капіталу, кількість назв українських книжкових видань зросла у порівнянні з 1917 роком. За результатами проведеного моніторингу вона становить не менше 1323.

Необхідно зазначити, що у 1918 році офіційних відомостей щодо випуску книжкової продукції не було. Через невпорядкованість транспорту, військові дії на території країни та постійну зміну влади не було жодної можливості реєструвати видану друковану продукцію. Відомості щодо випуску книжкових видань українською мовою частково надавав часопис "Книгарь", але він не охоплював усі губернії України, майже відсутні дані про видавничі осередки й випуск видань Херсонської, Таврійської губерній та східної частини країни (які були традиційно російськомовними); відсутні відомості про книги, видані мовами національних меншин, які жили на терені України. Таким чином, розділ часопису "Нові видання, надіслані до редакції "Книгаря" не міг бути бездоганним щодо повноти.

Уперше офіційну інформацію щодо випуску книжкової продукції в Україні за 1918 рік було надано тільки в 1923 році Інститутом українського книгознавства [8], а саме вийшло друком: у 1918 році — 1526 назв (10 260 374 пр.), українською мовою — 1084, російською — 386, іншими (крім єврейської) — 56.

Результати дослідження, проведеного Книжковою палатою України, засвідчили, що загальна кількість видавництв, які діяли у 1918 році, становила 166. Займалися випуском книжкової продукції різні громадські, наукові, військові організації, їх нараховувалось 157. Випущено книжкових видань у зазначеному періоді не менше 2321 назви (табл. 1).

*Таблиця 1*

**Випуск книжкових видань, випущених у 1918 році, за мовами**

| українська | російська | інші | всього |
|---|---|---|---|
| 1 323 | 920 | 78 | 2 320 |

Іншими мовами: польською — 44, єврейською — 31, німецькою — 2, французькою — 1.

Ф. Проданюк у своїй роботі "Внутрішня політика української держави (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)" стверджує, що тодішній адміністративно-територіальний поділ України включав 9 губерній (Волинську, Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську, Херсонську, Таврійську, Чернігівську) та Поліський округ. Губернії ділилися на 108 повітів та 1813 волостей [9]. Видавнича діяльність цих адміністративно-територіальних одиниць і стала предметом дослідження у пропонованій публікації, яке засвідчило, що найбільшими центрами видавничої справи в 1918 році були Київ, Одеса, Харків і Катеринослав (нині — Дніпропетровськ) (табл. 2).

*Таблиця 2*

**Видавництва і видавничі товариства, які діяли на терені України в 1918 році**

| **Київ** | |
|---|---|
| 1. Благодійне т-во видання дешевих і корисних книжок (вид. т-во) | 15. Відродження (вид-во) |
| 2. Вернигора (вид. т-во) | 16. Вік (вид. т-во) |
| 3. Весна (вид. т-во) | 17. Волошки (вид. т-во) |
| 4. Видавництво Військового Міністерства | 18. Всесвіт (вид-во) |
| 5. Видавництво Грінченкової М. | 19. ВСЕУВИТО (вид. т-во) |
| 6. Видавництво Грушевського М. | 20. Гасло (вид-во) |
| 7. Видавництво Дубровського В. | 21. Голос (вид. т-во) |
| 8. Видавництво книгарні Є. Череповського | 22. Гуро (вид-во) |
| 9. Видавництво Київ. громади "Посьолок" | 23. Ґрунт (вид. т-во) |
| 10. Видавництво Колесниченка Т. | 24. День (вид. т-во) |
| 11. Видавництво Маєвського Й. | 25. Дзвін (вид. т-во) |
| 12. Видавництво Різниченка В. | 26. Дніпро (вид-во) |
| 13. Видавництво Українських Січових Стрільців | 27. Дніпросоюз (вид-во) |
| 14. Видавництво Федорченка Ів. | 28. Друкарь (вид. т-во) |
| 29. Эрдун Арбейт (вид-во) | 56. Помішник (вид-во) |
| 30. Жизнь (вид-во) | 57. Поступ (вид-во) |
| 31. Зброя (вид-во) | 58. Праця (вид-во) |
| 32. Зерно (вид-во) | 59. Рідна мова (вид-во) |
| 33. Знание (вид. т-во) | 60. Робітнича Книгарня (вид. т-во) |
| 34. Знаття, то-сила (вид-во) | 61. Самоосвіта (вид-во) |
| 35. Издательство П. И. Бонадурер | 62. Світило (вид-во) |
| 36. Издательство В. С. Кульженко | 63. Серп і молот (вид-во) |
| 37. Издательство И. И. Самоненко | 64. Сила (вид-во) |
| 38. Издательство Украинской мысли в Киеве | 65. Сміх (вид-во) |
| 39. Издательство Цитрона М. А. "Мир науки" | 66. Сотрудник (вид-во) |
| 40. Історична белетристика (вид-во) | 67. Стара громада (вид. т-во) |
| 41. Кіш (вид. т-во) | 68. Стрела (вид. т-во) |
| 42. Книга (вид. т-во) | 69. Сяйво (вид-во) |
| 43. Книгозбірня (вид. т-во) | 70. Театральна Бібліотека (вид-во) |
| 44. Книжка (вид-во) | 71. Українська накладня (вид-во) |
| 45. Книжник (вид-во) | 72. Українська школа (вид-во) |
| 46. Кондоф (вид-во) | 73. Український агроном (вид. т-во) |
| 47. Космос (вид-во) | 74. Хроникер (вид. т-во) |

*Продовження таблиці 2*

| | |
|---|---|
| 48. Криниця (вид. т-во) | 75. Хутір (вид. т-во) |
| 49. Культура и знание (вид. т-во) | 76. Час (вид. т-во) |
| 50. Летопись (вид-во) | 77. Чехослав (вид-во) |
| 51. Мысль (вид. т-во) | 78. Шкільна освіта (вид. т-во) |
| 52. Наш театр (вид-во) | 79. Шлях (вид-во) |
| 53. Нашим дітям (вид-во) | 80. Южная книга (вид. т-во) |
| 54. Обелиск (вид-во) | 81. Южная копейка (вид. т-во) |
| 55. Общая польза (вид-во) | 82. Lux (вид-во) |
| **Одеса** | |
| 1. Бессарабское книгоиздательство | 11. Народний стяг (вид-во) |
| 2. Возрождение (вид-во) | 12. Народное религиозно-просветительское издательство Е. И. Фесенко |
| 3. Воля й доля (вид-во) | 13. Новый путь (вид-во) |
| 4. Вымпел (вид-во) | 14. Омфалос (вид-во) |
| 5. Кинерет (вид-во) | 15. Практическое правоведение (вид-во) |
| 6. Книгоиздательство и книжн. м-н Ивасенко А. А. | 16. Русское книгоиздательство в Одессе |
| 7. Книгоиздательство М. С. Козмана | 17. Селянська самоосвіта (вид-во) |
| 8. Книгоиздательство М. А. Миньковского | 18. Южный рабочий (вид-во) |
| 9. Книгоиздательство Социалистическая библиотека А. Копельмана | 19. Mathesis (Матезис) (вид-во) |
| 10. Мория (вид-во) | |
| **Харків** | |
| 1. Видавництво Харківського комітету УСДРП | 9. Пролетарий (вид-во) |
| 2. Всеобщее обучение (вид-во) | 10. Рідна думка (вид. т-во) |
| 3. Друг народа (вид-во) | 11. Рух (вид-во) |
| 4. Камена (вид-во) | 12. Социалист (вид-во) |
| 5. Книгоиздательство В. П. Замериц | 13. Социалистическая мысль (вид-во) |
| 6. Метеолл (вид-во) | 14. Союз (вид-во) |
| 7. Набат (вид-во) | 15. Українська книгарня ім. Б. Грінченка (вид-во) |
| 8. Наша мысль (вид-во) | 16. Центропечать (вид-во) |
| **Катеринослав** | |
| 1. Видавництво А. Кащенка | 7. Ранок (вид-во) |
| 2. Видавництво К. Котова | 8. Слово (вид-во) |
| 3. Искра (вид-во) | 9. Стежка (вид-во) |
| 4. Каменяр (вид-во) | 10. Стежка додому (вид. т-во) |
| 5. Книгоиздательство Шафельмана и Рохлина | 11. Україна (вид-во) |
| 6. Наука (вид-во) | 12. Українське Видавництво в Катеринославі |

Найбільше книг у 1918 році випустили: ВТ "Криниця" (Київ) — 63 назви, видавництво "Сотрудник" (Київ) — 54, "Книгоиздательство А. А. Ивасенко" (Одеса) — 52, ВТ "Час" (Київ) — 49, Видавництво книгарні Є. Череповського (Київ) — 38, видавництво "Сіяч" (Черкаси) — 37, видавництво "Союз" (Харків) — 36, ВТ "Друкарь" (Київ) — 31.

Отже, основний масив книжкової продукції випускали видавництва і видавничі товариства, збагативши репертуар української книги великою кількістю видань наукового, громадсько-політичного та освітнього спрямування (фото 2), що сприяло розширенню типології книжкових видань.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що у 1918 році продовжувала розвиватися ідея національного відродження. Видавничими організаціями здійснювалися великі видавничі проекти (програми випуску підручників, словників, різноманітних бібліотек: творів красного письменства, а також видань з питань економіки, техніки, кооперації тощо). Тобто функціональне призначення книжкових видань полягало у розповсюдженні та пропаганді освітніх, наукових й інших спеціальних знань серед широких верств населення України. Книги виконували важливу соціальну функцію, здійснюючи зв'язок між знаннями, що в них містилися, і суспільством, допомагаючи українцям краще орієнтуватися у різних питаннях трудової та суспільної діяльності, у відродженні державності.

Як показало дослідження, важливими умовами розвитку книговидання були, передусім, відсутність політичної цензури, різноманітність форм власності, економічна самостійність і відповідальність підприємця-видавця, повага до нього як до виробника книги — продукту, вкрай необхідного суспільству.

*Фото 2*

Крім того, відбувалась типізація книжкового асортименту за попитними групами його споживачів, українські видавці відчувають потребу спеціалізуватися на ринку книги, тобто докладають великих зусиль для формування власної читацької аудиторії й продукування для неї якісної книги. Діяла варіативність серед видавничих організацій, тобто пристосовуваність до потреб моменту. Видавництва широко використовували рекламу своєї продукції, випускаючи різні каталоги, бібліографічні покажчики та списки.

Значення літератури, надрукованої в аналізований рік, зросло у зв'язку з перебігом подальших подій у країні — розрухою, громадянською війною, забороною видання цілої низки українських авторів в роки радянської влади. Видання 1918 року, які збереглися донині, належать до категорії бібліографічних раритетів і слугують зразками якісної змістовної української книги.

І найголовніше — усебічне вивчення діяльності книговидавничої справи зазначеного періоду дало підстави для висновку, що головним завданням було піднести рівень українського книговидання, подати найкращі зразки українського друкованого слова, виховати власного читача, і зрештою — сприяти розвиткові українства як свідомого й життєздатного національного утворення.

*Список використаної та цитованої літератури*


1. *Книгарь.* — 1918. — № 8. — С. 479.
2. *Рудий Г. Я.* Преса Української Держави, 1918 : (питання освіти, науки, культури) / Г. Я. Рудий ; НАН України, Ін-т історії України. — К. : [б. в.], 1996. — С. 94.
3. *Книгарь.* — 1918. — № 12/13. — С. 789.
4. *Комаров Б.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі / Б. Комаров // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 1/2. — С. 75—81.
5. *Гортер Г.* Історичний матеріалізм / Г. Гортер. — К. : Знаття, то-сила, 1918. — 147 с.
6. *Анцыферов А. Н.* Очерки по кооперации / А. Н. Анцыферов. — Полтава : Электр. типо-литогр. И. Л. Фришберга, 1918. — 271, [3] с.
7. *Косоногов И. И.* Основания физики / И. И. Косоногов. — 5-е изд. — К. : Голос, 1919. — 140 с.
8. *Книга.* — 1923. — № 1. — С. 66.
9. *Проданюк Ф. М.* Внутрішня політика української держави (29 квітня — 14 грудня 1918 р.) : автореф. дис. … канд. іст. наук / Проданюк Федір Миколайович ; НАН України, Ін-т історії України. — К., 1997. — 16 с.



*В статье осуществлен историко-книговедческий анализ развития книгоиздательского дела в Украине в 1918 году, определены основные его тенденции и характерные черты в контексте политических и социальных процессов, которые происходили в анализированный период, на основе изученных архивных материалов и опубликованных первоисточников представлены новые данные о количественных показателях книжных изданий, а также издательствах и организациях, которые занимались издательской деятельностью и действовали на территории Украины в 1918 году.*

*The article deals with historical and bibliological analysis of progress in publishing business in Ukraine in 1918, its basic tendencies and characteristic features were defined in the context of political and social process that took place at that period in the country, on the basis of archived materials and published sources new data was represented as for quantitative indexes of printed book editions as well as organizations engaged in publishing business operating in Ukraine in 1918.*


Надійшла в редакцію 1 липня 2011 року